

Toespraak tijdens de uitreiking van de Religieuzenprijs van de KNR aan Maartje Romme op woensdag 17 oktober 2007 in de Mozes en Aäronkerk in Amsterdam door Huub Oosterhuis

1.

De religieuzenprijs 2007 is toegekend aan Maartje Romme. Religieus – wat is dat? Religie – wat betekent dat woord? Volgens de driedelige Van Dale betekent religie nog altijd 'godsdienst', 'geloofsleer' en 'godsvrucht' (én 'kloosterlijke staat'). Betekent 'religieus' dus 'godvruchtig' en in één moeite door 'bovenzinnelijk', en - vooruit maar - 'extatisch' (voorbeeld: 'een religieuze verering voor iemand koesteren').

Er is, meldt Van Dale, nog een betekenis van 'religieus': nauwgezet, gewetensvol - 'een zaak religieus behandelen' betekent: een zaak gewetensvol behandelen.

In het momenteel heersende spraakgebruik reikt de betekenis van religie verder dan godsdienst en geloofsleer en veel verder dan wat binnen de christelijke kerken 'godsdienstig' mag heten. 'Religieuze' ervaring is allang niet meer hetzelfde als godservaring.

'Godsdienst' (christelijk, joods, islamitisch) is een woord voor een geheel van geloofsvoorstellingen, leefregels en rituelen, hoe vrij ook geïnterpreteerd, hoe vrijzinnig en laconiek ook geleefd. Steeds minder mensen zijn van een godsdienst - godsdienst is een instituut, religie een fluïdum, 'zoiets als muziek'. Steeds meer mensen bekennen, de één een beetje gegeneerd, de ander met overslaande stem, dat zij religieuze gevoelens en ervaringen hebben, maar niet in 'God' geloven, zeker niet in Iemand. (Er zal wel 'iets' zijn, 'iets meer', een hogere macht, het hogere, Het.)

Salman Rushdie schreef onder de titel *Is er dan niets meer heilig?*: 'Iedereen loopt rond met vragen waarmee hij geen raad weet. Hoe zijn we hier gekomen? Is dit korte leven alles wat er is? Wat is de zin daarvan? Het gevoel dat je meer bent dan jezelf, dat je op de een of andere manier verbonden bent met het hele leven - ieder van ons, godsdienstig praktizerend of niet, heeft die ervaring ooit gehad. (...) Het is belangrijk dat wij inzien hoezeer wij allen de behoefte voelen die de godsdienst door de eeuwen heen heeft bevredigd. De behoefte aan een opvlucht van onze geest, de behoefte om een duidelijke vorm te vinden voor de glimpen van vervoering, ontzag en verwondering die we soms even ervaren.'

2.

In sprookjes en volkse liedjes bestaat er een land waar de bomen tot in de hemel groeien. Land van gouden bergen, van bronnen en waterstromen.

Overal ter wereld wordt het gezongen en gespeeld, dat land-verhaal. Het is van alle tijden, omvat geschiedenis en fictie; vertelt in honderden variaties dat er voor ballingen een thuiskomst, voor zwervers een plek zal zijn, en voor alle mensen een beter vaderland dan dit; of gewoon een fatsoenlijke wereld.

Ons hart, vol voorgevoel en verlangen, brengt ons verstand telkens weer op het idee (op de ideologie zelfs) dat het moet kunnen, dat het zal zijn, dat land. Soms kom ik mensen tegen die uit hun ogen kijken alsof ze er geweest zijn.

In het hart van het land ligt een tuin, zo wordt vooral in joodse en Arabische varianten van het landverhaal verteld. De tuin is een vondst van God zelf - 'hij plantte een tuin, daar bracht hij de mens die hij gemaakt had' Met de tuin begint wat 'cultuur' wordt genoemd: oerwoud en woestijn getemd, wildgroei bedwongen,

de natuur geordend, zon en schaduw in evenwicht. Een tuin is het beste van het land: rust en vrede. De tuin is onze bestemming.

Ook de bijbel, dat oerdocument van de joods-christelijk godsdienstige traditie is een land-verhaal. Wat dit boek verwacht van het leven op aarde is 'een land van tarwe en gerst, olijven en honing, waar je brood niet karig zal zijn'. Ofwel: waar je leven zinvol en vervuld zal zijn. Bestaat die tuin, dat land? Kan het bestaan, ooit? Nu al – soms even? Of is het fictie, hersenspinsel, gevaarlijke illusie?

3.

Er was eens een jongetje met een lieve vader en een lieve moeder, en een dienstmeisje in huis -want moeder was ziekelijk en moe vanaf zijn geboorte. Ze waren niet arm en niet rijk, maar hadden wel een kast van mahoniehout, en daarin stond een zilveren servies. In doeken van kasjmier lagen de zilveren lepels, messen en vorken; een plankje hoger stonden de kristallen bekers; en in een ivoren kastje lagen een parelketting en gouden oorbellen en ringen. Dat alles vormde hun enig bezit, erfgoed van geslacht op geslacht, van moeders zijde. Iedere week, op vrijdagavond, werd in de beste kamer de tafel gedekt met zilver en kristal, en tooide de moeder zich met parels, oorbellen en ringen; en aten zij met hun vieren, en werd er gezongen.

Op zekere avond werd er op de deur geklopt. Daar stond een grote prachtige man, met een zwarte hoed in zijn hand, en een blauwe mantel om, met rode voering. De vader liet hem binnen, wisselde zacht woorden met hem, in een vreemde taal, en bracht hem toen in de beste kamer. Daar ging het gesprek verder, vele uren. Het jongetje luisterde aan de deur in de donkere gang, spiedde door het sleutelgat, maar werd er niet wijzer van. De volgende morgen vertelde de vader aan de moeder en het dienstmeisje dat de grote prachtige man voorlopig hun gast zou zijn. Hij kwam uit een ver land, waar hij heel beroemd was; hij moest voor onbekende tijd velerlei belangrijke dingen doen in de stad niet ver van hun kleine dorp - en hij had hun huisje uitverkoren om er te logeren. Terwijl de vader dit vertelde, keek hij vol eerbied en met een blos van opwindning naar de grote prachtige man, die vriendelijk lachte en hen alle drie, ook het dienstmeisje, toeknikte.

En nu begon er een ander leven. Iedere avond aten zij in de beste kamer, en was de tafel gedekt met zilver en kristal. Samen met het dienstmeisje kookte en bakte de moeder iedere dag de heerlijkste gerechten, 's morgens vroeg stond de soep al te trekken, er werd geroerd in sauzen en met gespitste lippen voorgeproefd - en van 's middags lang rusten kwam niets meer. Ook van zingen aan tafel niet, want de grote prachtige man die ook nog een diepe klankvolle stem had, zat met wijde gebaren en flitsende ogen te vertellen, in zijn vreemde taal, die alleen vader verstond. Wat zegt hij, vader? Hij vertelt waar hij vandaan komt; dat zijn land het mooiste land ter aarde is, een land van waterbeken en bronnen, met besneeuwde bergen en bloeiende tuinen in de dalen; met boomgaarden vol appels en peren en citroenen; wijngaarden vol witte en blauwe druiven; met meren zo groot als zeeën.

Het jongetje luisterde vol argwaan en trots. 'En de huizen, vader?' En de huizen, vraagt de vader in de vreemde taal- er kwam een waterval van vreemde woorden over hen heen, vol 'oe' en 'aa' en 'oi' - en de vader vertaalde: dat de huizen daar daken hebben van mahoniehout, en ramen van kristal, en deuren met gouden sloten - maar je kunt ze gerust wijd open laten staan, want er wordt nooit iets gestolen - want iedereen heeft er alles wat hij wil. 'Zijn er dus geen armen daar, vader?' De vader boog zich naar de prachtige vreemdeling, en die schudde van nee. Zijn lange haren wapperden, en zijn ogen gingen stralend van de een naar de ander

en bleven rusten op het dienstmeisje, dat haar ogen neersloeg. Nee, er waren geen armen daar, niemand.

En iedere avond vertelde hij meer en meer over dat land, waar hij in hoog aanzien stond, en wekelijks met de koning uit rijden ging in een koets bespannen met tien paarden, en alle avonden waren de pleinen vol muzikanten en werd er gedanst.

En op de avond van de zevende dag vertelde hij (en het jongetje luisterde vol trots en vertrouwen; en de moeder glansde alsof ze nooit moe was geweest), - die avond vertelde hij: dat hij hen allevier naar dat land zou brengen, eerst voor een lange vakantie; en als ze het er naar hun zin hadden, mochten ze er voorgoed komen wonen.

Die nacht droomde het jongetje alsof hij heftige koorts had; hij rolde van een hoge besneeuwde berg in zee, waar hij vocht met een grote prachtige vis, onder water - toen hij wakker schrok, stonden zijn vader en moeder aan zijn bed met gebogen hoofd; hun ogen stroomden over van tranen. En hoewel hij nog jong was, nog geen tien jaar, voelde hij dat er iets heel ergs was gebeurd.

De grote prachtige man, uit dat verre land, uit dat edele land zonder dieven en armen, was verdwenen, en had het zilveren servies meegenomen, en de kristallen bekers; en het koperen kistje met parels en de gouden ringen, en het dienstmeisje. Toen hij dat hoorde, huilde het jongetje ook, eerst met veel tranen, toen met geen tranen meer, maar met schokkende schouders en doffe ogen. Geluidloos huilde hij, niet om het zilver en goud dat weg was; en niet om het dienstmeisje, het krenge; maar omdat het land dus niet bestond.

Het ergste waren, denk ik, de ogen van die man. Het jongetje zal gedacht hebben dat die ogen in zijn ziel konden kijken, en zagen hoe zijn ziel verlangde naar dat land. Misschien heeft hij wel gedacht, toen hij die man hoorde vertellen, dat zijn ziel van dezelfde grond, van dezelfde bergen en dalen gemaakt was als dat land.

4.

Dat land is beeldspraak voor een andere wereld dan deze, een nieuwe - waar mensen waardig leven mogen en elk zijn naam in vrede draagt. Kinderen geloven en weten dat dat land bestaat, dat het kan, dat ze er heen kunnen - dat die wereld komen zal, ooit in een toekomst die zij nog beleven zullen.

Geloven-en-weten. Tot het moment dat die toekomst voor de ogen van hun ziel instort - het blijkt een gelogen toekomst - en er een gat in hun ziel geslagen wordt. Beeldspraak is dit, hoe moet je het anders zeggen?

'Is er dan niets meer heilig', vroeg Salman Rushdie zich af. De hoop is heilig, de hoop dat het grote verhaal over een zinvol leven, een bezielde verband, een andere wereld dan deze, wáár zal zijn, in vervulling zal gaan, aan jou. Of nog anders gezegd, misschien realistischer: dat het toch in deze meedogenloze wereld niet onmogelijk is plekken te vinden waar je veilig bent, en van je angst genezen kunt - en mensen die je vasthouden. Dat is heilig.

5.

'Heilig' is een van de sleutelwoorden in de taal van alle religies. Het woord is diep doordrongen in onze alledaagse omgangstaal, van heilig land tot heilige huisjes, van Heilige Vader tot Heilige Oorlog. In de bijbel, dat oerdocument van de joods-christelijke religieuze traditie, wordt een hardnekkige, 'profetische' polemiek gevoerd met alles wat door mensen in wisselend, materiële, politieke situaties 'heilig' wordt genoemd: niets of niemand is heilig. Alleen de 'Onnoembare' van wie

gezegd wordt dat Hij boven alle goden en machten 'god' is – onderdrukkers en uitbuiters van weerloze mensen worden in de bijbel 'goden en machten' genoemd. De onuitsprekelijke naam van deze God (die weergegeven wordt met omschrijvingen als 'Ik zal er zijn voor mensen') moet geheiligd worden in een nooit ophoudend dagelijks klein- en grootschalig proces van recht doen aan mensen. Dat is de strekking van de bijbelse godsdienst.

'Heilig' is in de taal van de bijbel de levensadem van ieder mens. De Naam van de Onnoembare 'heiligen' betekent het veroveren, vestigen en behouden van mensenrechten, praktisch vooral van de rechten der zwaksten. Heilig is het opbouwen van 'een nieuwe aarde waar gerechtigheid woont', en wij worden uitgenodigd in dat opbouwen van zo'n aarde de zin van ons leven te vinden.

In alle boeken van grote religies wordt te verstaan gegeven, in enigerlei bewoording, dat de mens op aarde zijn naaste zal eerbiedigen. In de joodse bijbel wordt die eerbied en verantwoordelijkheid tot toetssteen van alle godsdienstigheid gemaakt. De bijbel weet hoe groot en geheimzinnig onze hang naar 'het hogere' is. En wat Salman Rushdie 'de opvlucht van onze geest' noemde en de noodzaak om vormen te vinden voor die glimpen van verwondering en vervoering die ons soms overkomen: de bijbel doet honderden suggesties om mensen voor meer dan glimpen van vervoering ontvankelijk te maken. De uitleving, de vervulling zelfs van onze verlangens wordt ons gegund. Maar één ding gaat voor alles en daarin is de godsdienst van de bijbel hardnekkig en éénkennig, zoals een bijbels lied, een psalm, het samenvat: 'Doe recht de minste, het weeskind, de arme, beroofde, vernederde. Red hen die geen verweer hebben'.

U, Maartje Romme, bent een erfgenaam, een leerling, van die bijbelse religieuze traditie. En door 'beroeps-religieuzen' bent u als een zeer praktisch geestverwant herkend en ter navolging aanbevolen. Wij allen hier aanwezig danken u voor uw voorbeeldige project.